

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТЕОРІЙ ВПЛИВУ ІМПОРТУ НА ЕКОНОМІКУ ВІДКРИТОГО ТИПУ

В статті охарактеризовано погляди науковців провідних економічних шкіл щодо взаємозв'язку зовнішньої торгівлі та економічного зростання. Розглянуто теорії впливу імпорту на економічне зростання відкритих економік. Проаналізовані основні ефекти імпортової компоненти та наведено детермінанти, які їх визначають, зокрема: тип імпортованого товару (імпорт для потреб проміжного та кінцевого споживання), рівень економічного і технологічного розвитку країни, тип ринкового середовища та інституційні чинники.

Ключові слова: імпорт, економічне зростання, відкрита економіка, ефект імпорту, імпортозалежність, зовнішньоторговельна відкритість.

ВСТУП

Багатоаспектність факторів економічного зростання відображає складну природу функціонування економік відкритого типу. В науковій літературі значна увага зосереджена на аналізі експортної орієнтованості економік, що містить ряд безсумнівних переваг для країни-експортера, в той час як імпортна компонента та її ефекти на економіку залишаються мало дослідженими. Разом з тим, світовий досвід свідчить про суперечливий вплив імпорту на економічне зростання відкритих економік.

Дослідження впливу імпорту та експорту, їх динаміки та структури на економічний розвиток національної економіки відображено у працях провідних економістів, таких як А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. Міль, Е. Хекшер, Б. Олін, Е. Хелпман, Т. Хітріс, П. Самуельсон, П. Кругман та ін. Вагомим внеском в аналіз проблем зовнішньої торгівлі як фактору економічного зростання є напрацювання вітчизняної та російської економічних шкіл, а саме: І. Бураковського, В. Будкіна, В. Гейця, І. Дюмулена, І. Крючкової, А. Мазаракі, Т. Мельник, М. Пebro, С. Соколенка, А. Філіпенка, Т. Циганкової та ін. Разом з тим, потребують подальшого дослідження питання, що безпосередньо пов'язані з векторами впливу імпорту на економічне зростання відкритих економік.

У науковій статті застосовані такі методи дослідження: аксіоматичний – при розгляді певних положень як вихідних аксіом; історичний – при дослідженні теорій впливу імпорту; метод порівняння – при аналізі напрацювань сучасних економічних шкіл щодо внеску імпорту в економічне зростання країни.

Метою статті є розгляд результатів досліджень провідних економічних шкіл щодо ефектів імпорту на економічне зростання економік відкритого типу та визначення детермінант, які їх зумовлюють.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Представники класичної політекономії А. Сміт, Д. Рікардо і Дж. Міль виявили позитивний ефект зміни національного багатства від зовнішньої торгівлі завдяки абсолютним і відносним перевагам. В свою чергу, Дж. Міль зазначав, що позитивний ефект зміни багатства від зовнішньої торгівлі має країна, на товари яких формується попит за кордоном і яка, одночасно, є менш імпортозалежною [2, с. 10].

Представники неокласичного напрямку Е. Хекшер та Б. Олін довели, що зовнішня торгівля зумовлює зростання споживання власників відносно надлишкових факторів виробництва та експорту, що, в кінцевому підсумку, і зумовлює економічне зростання. Розвинувши теорію Хекшера-Оліна, П. Самуельсон дійшов висновку про намагання країн імпортувати дефіцитні товари, а експортувати надлишкові. В опублікованій у співавторстві з В. Столпером праці він зазначав: «протекціоністські заходи національних урядів призводять до збільшення вартості фактора, в якому внутрішній ринок відчуває відносний дефіцит» [18, с. 63], а відтак усунення усіх обмежень у зовнішній торгівлі призведе до максимізації національного доходу економіки, яка бере участь у зовнішній торгівлі.

В теоріях розподілу доходів від зовнішньої торгівлі немає єдиної точки зору щодо впливу імпорту на економічне зростання. Зокрема, Т. Рибчинський зазначав, що зовнішня торгівля через розширення експорту, у виробництві якого використовуються відносно надлишкові фактори виробництва, зумовлює скорочення виробництва в галузях, де ці самі фактори не є відносно надлишковими, що зрештою буде уповільнювати економічне зростання [17]. У свою чергу, Р. Джонсон вказував, що в результаті розвитку зовнішньої торгівлі фактори, специфічні для експортного сектору, будуть розвиватися, а фактори, специфічні для сектору, конкуруючого з імпортом, - скорочуватися. Як наслідок, будуть змінюватися і доходи власників цих факторів: в експортних галузях - збільшуватись, а в галузях, конкуруючих з імпортом, - зменшуватись, що може як прискорити економічне зростання, так і уповільнити його [7, с. 504].

Американський економіст і Лауреат Нобелівської премії 2008 року П. Кругман виступає прихильником ідеї ефекту масштабу, згідно якої чим більший розмір, тим ефективнішим є виробництво, а також у низці своїх праць обґрунтовує думку про позитивний досвід так званої «часткової монополії», тобто захисті державою національних підприємств за рахунок жорстких обмежень на імпорту аналогічних товарів [9]. Як зазначає П. Кругман, в умовах економіки масштабу та з урахуванням того, що країни Заходу вже домінують в світовій торгівлі і ефективно виготовляють продукцію завдяки своїм крупним підприємствам, впливає, що в менш розвинених країнах виникають труднощі через переважання в останніх дрібних підприємств. За такої ситуації держава може підтримати експорт і частково обмежити імпорту, щоб надати можливість найбільш перспективним галузям розвиватися. Таку модель успішно використовували Японія, Тайвань, Південна Корея, Сінгапур, Гонконг та Китай. Ріст так званих «азіатських тигрів», як їх називають на Заході, відбувся завдяки гнучкій економічній політиці, за якої поєднання елементів державного втручання і вільного ринку дало можливість підвищити економічний розвиток на основі експортної орієнтації економіки. Але разом з тим, на думку П. Кругмана «необхідно підтримувати ті галузі промисловості, які збільшують розмір економіки, оскільки підтримка виробництва кінцевої продукції веде до уповільнення ринкового розвитку та неефективного витрачання коштів» [10].

Неординарними можна вважати дослідження П. Кругмана стосовно тарифів, направлених на розвиток експорту. У науковій праці «Захист імпорту як стимулювання експорту: міжнародна конкуренція за наявності олігополії і економії від масштабу» [11] обґрунтовано, що введення тарифу може призвести не тільки до заміщення імпорту вітчизняним виробництвом, але і до стимулювання експорту.

Ефекти імпорту та детермінанти, які їх визначають є об'єктом дослідження багатьох економістів сучасності. На думку корейського економіста Сянго Кіма, вплив імпорту на економіку залежить як від типу ринкового середовища, так і від інституційних факторів. В якості підтвердження він доводить, що за умов досконалої конкуренції зростання імпорту споживчих товарів примушує вітчизняні підприємства (які виготовляють аналогічні товари) впроваджувати інновації, проводити модернізацію і удосконалювати технології задля виробництва конкурентоспроможної, порівняно з іноземними аналогами, продукції. В свою чергу, імпорту капіталу та товарів проміжного використання стимулює підприємства до диверсифікації і спеціалізації, що в подальшому підвищує вітчизняну продуктивність. Проте за недосконалої конкуренції, місткість вітчизняного ринку імпортозамінної продукції зменшується зі зростанням імпорту на фоні зменшення інвестицій і продуктивності [8].

Схожих поглядів дотримується і корейський дослідник Джонг Лі, який провівши перехресний аналіз за 1960-1985 рр. у 89 країнах світу, виявив позитивний зв'язок між часткою імпорту капіталу в обсягах інвестицій та ВВП на душу населення, особливо в країнах, що розвиваються. Підсумовуючи результати, Дж. Лі зазначав, що «завдяки додаванню до теперішнього капіталу наявні обсяги імпорту, темпи зростання країн можуть значно зрости порівняно з іншими країнами, які перебувають на тій же стадії розвитку» [13, с. 95]. В своїй роботі «Імпорту капіталу та довгострокове зростання» він також висловлює думку, що використання імпортих ресурсів часто є більш продуктивним і дешевшим, ніж використання вітчизняних засобів виробництва.

Специфіка товару, який імпортується, може відігравати ключову роль в обґрунтуванні феномену економічного зростання. У процесі аналізу 132 країн світу протягом 1998-2010 рр. турецький економіст І. Іскан дійшов висновку, що тип імпортованого товару (імпорту капіталу, споживчих товарів чи товарів проміжного споживання) впливає на економіку країни-імпортера. Проведені ним дослідження показують, що імпорту капіталу і товарів проміжного споживання позитивно впливають на економіку, в той час як імпорту споживчих товарів – негативно [6].

Регіональні аспекти взаємозв'язку економічного зростання та експорту/імпорту були проаналізовані американськими економістами Р. Лоуренсом та Д. Вайнштайном на прикладі Японії та Південної Кореї, які, взявши в якості часового діапазону дослідження 9 років (1964-1973 рр.), виявили, що зростання імпорту і відкритість національної економіки принесли позитивні результати в японську та частково корейську економіку. Дослідники також відзначили, що імпорту позитивно впливає на економічну ефективність переважно за рахунок ефекту конкуренції [12].

Відповідно до даних 1980-1990 рр. років майже 43% транспортних засобів і машинного устаткування імпортувалось з високорозвинених країн і майже 85% загального обсягу імпорту припадало на товари цієї групи. Взявши за основу ці факти, Дж. Мазумдар в дослідженні 20 розвинених країн і 31 країн, що розвиваються, за 1970-1990 рр. дійшов висновку, що відкриті економіки можуть використовувати імпорту дешевих товарів та товарів вищої якості для прискорення економічного розвитку. Він також підтвердив гіпотезу, що індустріальні країни мають порівняльні переваги у виробництві капітальних товарів, а також що виробництво капітальних товарів у країнах, що розвиваються, уповільнює рівень їх економічного розвитку [14].

Разом з тим, американський економіст німецького походження М. Мюндлер на основі вивчення досвіду Бразилії за 1989-1998 рр. дійшов висновку про вагомість конкурентних ефектів на національному ринку внаслідок імпорту та негативний взаємозв'язок між імпортом товарів проміжного споживання та продуктивністю праці [16].

Позитивні ефекти від імпорту також наводяться в дослідженнях вчених з Сінгапуру М. Тангавела та індійського економіста Г. Раджагуру (на прикладі Індії, Індонезії, Малайзії, Філіппін, Сінгапуру та

Тайваню), американського економіста Дж. Дамая та іранського науковця А. Таваколі (на прикладі 47 галузей промисловості Мексики). Однак дослідження проведене М. Бломстромом, Р. Ліпсем та М. Зеґеном під егідою Американського національного бюро економічних досліджень в 78 середньорозвинених країнах протягом 1960-1985 рр. дали протилежні результати.

На вагому роль імпоротної компоненти в обґрунтуванні процесів економічного зростання вказував нігерійський економіст Т. Авокус на основі аналізу взаємозв'язку зовнішньої торгівлі та економічного зростання Болгарії (1994-2004), Чехії (1993-2002), Польщі (1995-2004) та трьох Латиноамериканських країн (Аргентина, Перу та Колумбія). За його словами, «виключення імпорту з процесу дослідження і концентрація уваги лише на ролі експорту в якості двигуна економічного зростання є помилковою і неточною» [3, с. 164].

Його погляди розділяє іранський економіст Х. Есфакані, який використовував трьохстадійну модель (темпи економічного зростання, обсяги експорту та імпорту) у вигляді системи рівнянь, щоб показати важливість включення імпорту в процес дослідження. Проаналізувавши 31 країну середнього рівня розвитку, він дійшов висновку, що основним завданням експорту виступає фінансування імпорту товарів проміжного використання [4]. Дана модель згодом була доповнена економістом з Сінгапуру Р. Махадеваном та австралійським вченим С. Суарді, на основі включення в якості змінної експортно-імпоротної ціни. В його дослідженні «Динамічний аналіз невизначеності експортного та імпортного зростання» аналізується період між 1957-2005 рр. для Японії, 1970-2005 рр. для Кореї, 1961-2005 рр. для Тайваню і 1973-2005 рр. для Гонконгу і висновком стало, що економічне зростання в Японії досягнуто за рахунок імпорту, в Гонконзі – як за рахунок експорту та імпорту і жодних залежностей між зовнішньою торгівлею та зростанням не було зафіксовано в Кореї та Тайвані [15]. Неоднозначні результати досліджень були отримані також колективом вчених на чолі з В. Мішра, які проводили аналіз стратегії зростання за рахунок імпорту та експорту на основі даних за 1982-2004 рр. для Тихоокеанських островних країн (Фіджі, Папуа Нова Гвінея, Соломонові острови, Тонга та Вануату), та рядом науковців на чолі з Ф. Ісламом, які аналізували показники розвитку 40 економік світу протягом 1971-2006 рр.

Аналіз показників зовнішньоторговельної відкритості та темпів зростання ВВП в розрізі основних груп країн наведено у табл. 1.

Таблиця 1. Динаміка показників зовнішньоторговельної відкритості та темпів зростання ВВП окремих груп країн у 1980-2011 рр.

Показники	Роки									
	1980	1990	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Економічно розвинені країни</i>										
Експортна квота	19,52	18,14	21,36	23,80	25,48	26,86	28,20	24,04	26,34	28,36
Імпортна квота	20,32	18,33	22,19	25,07	26,93	27,91	29,44	24,36	26,77	29,05
Темпи зростання ВВП	0,30	2,65	3,88	2,45	2,88	2,58	-0,09	-3,97	2,66	1,38
<i>Країни, що розвиваються</i>										
Експортна квота	26,15	25,40	34,70	41,24	42,01	41,49	41,91	34,48	36,86	38,23
Імпортна квота	24,03	24,43	32,48	36,67	36,77	36,67	37,96	32,14	34,65	35,70
Темпи зростання ВВП	4,68	3,96	5,78	6,80	7,61	7,91	5,08	2,52	7,48	5,79
<i>Країни з перехідною економікою</i>										
Експортна квота	6,26	13,21	45,37	38,27	36,63	35,00	36,30	32,39	34,62	37,17
Імпортна квота	6,42	13,85	33,12	29,72	27,91	29,68	29,97	27,61	28,02	29,20
Темпи зростання ВВП	4,57	6,96	8,83	6,49	8,34	8,59	5,24	-6,51	4,20	4,49

Розраховано автором на основі даних [19]

Дані ЮНКТАД підтверджують, що темпи економічного зростання країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою відбуваються на фоні високої зовнішньоторговельної відкритості.

В сучасних моделях економічного зростання неодноразово наголошувалося на ключовій ролі імпорту іноземних технологій і знання. Наприклад, Ж. Гросман та Е. Хеллман продемонстрували, що іноземні інвестиції в дослідження та розробки є не менш важливими, ніж вітчизняні [5]. Про роль інновацій неодноразово зазначалося на Світовому економічному форумі 2013 року. Зокрема, у своєму інтерв'ю професор Гарвардської бізнес-школи К. Клейтон висловив думку, що «ключова проблема підприємництва

полягає у зміщенні за останні 20 років інвестицій в сторону ефективних інновацій, що сформувало критичні дисбаланси як з точки зору зайнятості, так і капіталу» [1].

ВИСНОВКИ

Неоднозначність результатів і виявлення двосторонніх причинних зв'язків між імпортом та економічним зростанням вимагає від теорії та емпіричних досліджень врахування ряду детермінант впливу на ефект імпорту, зокрема вид продукції, яка імпортується, рівень економічного та технологічного розвитку країни-імпортера, інституційних факторів, типу ринкового середовища та ін. Очевидним є також те, що імпорт повинен трактуватися як економічна категорія, яка має короткострокові та довгострокові ефекти на національну економіку.

Відтак, з одного боку, зростання імпорту є переконливим свідченням розвитку ринкових відносин, що підтверджує принцип порівняльних переваг у зовнішній торгівлі, проте з іншого – імпорт підвищує залежність країни від зовнішніх ринків. Разом з тим, активізація імпортової діяльності поступово призводить до підвищення інтересу до країн-імпортерів. Так, протягом останнього часу зріс інтерес до далекосхідних країн (особливо Китаю та Індії) з боку країн Заходу, і багато європейців та американців відвідують їх з огляду на те, що продукція цього регіону відіграє значну роль у їх повсякденному житті.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дневник Давоса: Клейтон Кристенсен – о необходимости прорывных инноваций [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.ua/selfeducation/reports/1346297-dnevnik-davosa-klejton-kristensen-o-neobhodimosti-proryvnyh-innovacij>
2. Структурна переорієнтація зовнішньої торгівлі у системі факторів економічного зростання : моногр. / А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник, В.В. Юхименко [та ін.] ; за заг. ред. А.А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. – 652 с.
3. Awokuse Titus O., Trade Openness and Economic Growth: Is Growth Export-led or Import-led? / Titus O. Awokuse. // Applied Economics. – 2008. – №40. – P. 161-173
4. Esfahani H. S. Exports, imports, and economic growth in semi-industrialized countries / H. S. Esfahani. // Journal of Development Economics. – 1991. – Vol. 35. – Issue 1. – P. 93-116
5. Grossman G.M. Endogenous Innovation the Theory of Growth / G.M. Grossman, E. Helpman. // The Journal of Economic Perspectives // – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.mtholyoke.edu/courses/epaus/econ213/grossmanhelpman.pdf>
6. Iscan I. H. The Type of Imported Goods and Economic Growth: Panel Evidence / I.H. Iscan. // International Research Journal of Finance and Economics. – 2012. – Issue 91. – P.98-108.
7. Johnson P. An International Economics Classroom Experiment / P. Johnson. // Southern Economic Journal. – 2010. – Vol. 77. – № 2. - P. 501-513.
8. Kim S. Could Imports be Beneficial for Economic Growth: Some Evidence from Republic of Korea / S. Kim, H. Lim, D. Park. // ERD Working paper. Asian Development Bank // – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.adb.org/sites/default/files/pub/2007/WP103.pdf>
9. Krugman P. The Great Illusion / P. Krugman. // New York Times. Opinion // – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nytimes.com/2008/08/15/opinion/15krugman.html?_r=0
10. Krugman P. The Forgotten Millions / P. Krugman. // New York Times. Opinion // – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nytimes.com/2012/12/07/opinion/krugman-the-forgotten-millions.html>
11. Krugman, P. Import Protection as Export Promotion: International Competition in the Presence of Oligopoly and Economies of Scale / P. Krugman. // Clarendon Press. – 1984. – P. 180-193.
12. Lawrence R. Trade and Growth: Import-led or Export-led? Evidence from Japan and Korea / R. Lawrence, D. Weinstein. // National Bureau of Economic Research // – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nber.org/papers/w7264>
13. Lee J. W. Capital Goods Imports and Long-run Growth / J.W. Lee. // Journal of Development Economics. – 1995. – Vol. 48. – P. 91-110.

14. Mazumdar J. Imported Machinery and Growth in LDCs / J. Mazumdar. // Journal of Development Economics. – Vol. 65. – P. 209-224.
15. Mahadevan R. Dynamic Analysis of Uncertainty on Import and/or Export-led Growth: The Experience of the Japan and the Asian Tigers / R. Mahadevan, S.A. Suardi. // Japan and the World Economy. – 2008. – Vol. 20. – P.155-174.
16. Muendler M. Trade, Technology, and Productivity: A Study of Brazilian Manufacturers in 1986-1998 / M. Muendler. // University of California // – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://escholarship.org/uc/item/6m96c2r7>
17. Rybczybski T. Factor Endowment and relative commodity prices / T. Rybczybski. // Economica // – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://econ.ucdenver.edu/beckman/Econ6410/ryb.pdf>
18. Stolper W. Protection and Real Wages / W. Stolper, P. Samuelson. // The Review of Economic Studies. – 1941. – Vol. 9. – P. 58-73.
19. Офіційний сайт ЮНКТАД [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.asp>.

Одержано 06.03.2013р.

© Пугачевська Катерина Сергіївна, аспірант кафедри міжнародної економіки Київського національного торговельно-економічного університету, тел. (050) 9672050, e-mail: kpugachevska@gmail.com